

Правно-історичний розвиток людських імен та назв і значіння метрикальних книг для історії права.

Уваги з приводу книжки: Józef Widajewicz.— *Nazwiska i przezwiska ludowe. Studjum z dziejów wsi polskiej XVII i XVIII w.* (Pamiętnik historyczno-prawny pod redakcją Przemysława Dąbkowskiego. Tom I, zeszyt 3. Lwów 1925).

Імена та назви для людей викликала потреба влегшити взаємини між поодинокими членами людського суспільства. Скрізь, де зібралось хоч-би тільки двоє людей, така потреба мусить повстати принайменше в примітивній формі — покликати один одного. Тим більше вимагав цього щоденний оборот взаємин численнішого суспільства. Тут не тільки доводиться покликати одну іншу людину, але треба її як-небудь одрізнити від більшої кількості людей. За-для цього служили та служать людські ймення. Згодом замало було самого надавання імен, бо людей з такими самими іменами чим-раз більшало. Точніш визначаючи окремих осіб того самого ймення, люди стали творити від окремих назв-поняттів — назвиська. За основу для назвиськ послужили з одного боку імена, а з другого боку т. зв. прізвища. В першому випадкові творено звичайно додаткову до імени назву від імени батька, чи матери, зазначаючи тим рід. У другому випадкові за матеріал для цього послужили різні прикмети або хиби людини, або знов докладніше означення місця замешкання і т. п. Кожночасні життєві обставини запроваджували в усе це поправки та зміни.

Людські імена існують, очевидно, так довго, як довго існує й сам людський рід. Проте, як давно людські імена та назви набрали юридичного значіння, цього в історії права зовсім не з'ясовано. Не з'ясовано цього не тільки для часів звичаєвого права, але й для часів писаних законів. Та є деякі логічні ознаки, які дозволяють думати, що вже дуже давно імена та назви людей мали юридичне значіння. Всюди, де є суспільство, — там безліч життєвих подій, там теж і право. Через величезну кількість тих фактів і потребу розмежувати їх що-до осібних людей і повстали всі ті імена, назвиська, прізвища, чи знов назви по батькові, — які невідлучно приростали до кожної людини. Ними користувалися всі, хто цього потребував у щоденному вжиткові та перед правом. Особливого-ж юридичного значіння надали їм організованіші форми громадянського життя, передовсім держава, ставлячи до кожного громадянина обов'язки, — як податки, повинності і т. п. та запроваджуючи навіть для контролю та обліку громадян деколи окремі списки. Звичайно, що через те імена, назвиська чи прізвища перейшли до сфери юридичного значіння, бо з кожним із них були зв'язані якісь суб'єктивні права або обов'язки. Спочатку життя стало прямувати до того, щоби закріпити за кожною людиною ту назву, яка відрізняла її від іншої. Наслідком цього в новіших законодавствах кожен має навіть право вимагати від державної влади, щоби заборонила комусь іншому вживати його ім'я та назвисько, а то й псевдонім (напр. § 44 австр. цив. код., що діяв у Галичині)¹⁾.

¹⁾ В СРСР змінювати ім'я та назвисько влегшено більше, ніж де инде й практикується дуже часто (гл. Собр. узаконений за 1924 р. № 61, ст. 601, — також Известия ЦИК СССР № 161 з 17/VII 1924 р. „О праве граждан именоваться свои фамилии (родовые прозвища) и имена“).

Неясно стоїть справа із зміною т. зв. імен по батькові („отчество“), що в особливості тільки країв колишньої російської імперії; — тут держава може бути деколи більше зацікавлена, щоби імен „по батькові“ не змінювати.

А то де-далі — через складність подій людського життя держава стала створювати право, яке закріплювало їх і за цілим родом і нащадками, що зрештою окрема одиниця могла відчувати як певного роду неволю, бо ім'я, назвисько чи прізвище могло бути для когось немиле або й некорисне.

Та й практика буденного життєвого обороту не дуже вважала на офіційне право і, як колись так і тепер, надається в народі дуже часто людям прізвища инакші, як у родових попередників¹⁾.

Як-раз у зазначеній на початку розвідці, автор її Відаєвич намагається вияснити розвиток назвиськ, їх повстання та зав'язки й причини цього всього, простежуючи народні назвиська та прізвища одного села на підставі метрикальних книг XVII й XVIII вв. Його невеличка праця не проникнута чисто юридичними висновками, але вона має своє значіння для історії українського права з кількох причин.

По-перше тому, що Відаєвич ставить це питання й деякі інші зв'язані з ним, які з своєї природи відіграють свою ролю в науці права. По-друге, тому, що він торкається матеріалу по суті теж і юридичного. Вкінці через те, що цей матеріал походить із села Біща (Buszcze) етнографічно ще й тепер у переважній мірі українського, до того-ж побудованого серед української етнографічної маси Східньої Галичини.— Як-раз із того боку я й підійду до постановки Відаєвичевої праці. Та насамперед наведу провідні його думки.

Відзначивши недорозвинений стан дослідів над номенклатурою села, автор звертає увагу на метрикальні книги, як на цінне джерело для таких дослідів — насамперед над людськими назвиськами та прізвищами, а деколи, хоч і рідко, над топографічно-господарськими назвами. Подавши коротко історію метрикальної справи в Біщу, як римо-католицької, так і греко-католицької парохії та загальний опис книг, Ю. Відаєвич висновує, що метрики мають значіння тільки для пізнання генези селянських назвиськ. Що-до шляхти, то процес творення шляхетських назвиськ закінчився ще в XVII ст., саме тоді, коли метрики в Польщі щойно заводжено; розвиток шляхетських назв з'ясовують гродські та земські судові книги.

Назвиська сільського населення повстали в переважній кількості з прізвищ і родових назв (*przydomek*ów).

Прізвище виступає по метриках часто побіч із назвиськом або на переміну з ним, але бувають випадки, що записувано в метриках і самі імена без назвиськ і прізвищ, деколи з вказівкою на рід зайняття особи. Сам розвиток селянських назвиськ закінчивсь іще недавно, приблизно в першій половині XIX в. Виклавши, як проваджено метрики, Ю. Відаєвич простежує на кількох прикладах, як змінювалися назвиська, підкреслюючи в цьому ролю записувачів метрик. Третій розділ присвячено майже новому питанню про назви окремих сільських господарств. Тут автор

¹⁾ На радянській Україні в офіційних бланках і документах уживається замість терміну „назвисько“ — терміну „прізвище“. З погляду юриспруденції це неправильно. Всі ми дуже добре знаємо, що крім офіційного імени та „прізвища“ народ мало не кожному надає (особливо на селі) справжнє прізвище, що немає нічого спільного з офіційними актами, а нащадкам таке справжнє прізвище не завжди передається. Але часто буває й так, що воно витискає з документів і офіційне назвисько. — Наука права відрізняє „ім'я“, „назвисько“ та „прізвище“, в'яжучи з кожним із тих слів інше поняття. До того погляду повинна-б стосуватися практика урядових документів, бо коли закон не дозволяє змінювати самовільно назвисько (офіц. прізвище) й закріплює його в документах, — то прізвище (справжнє прізвище) життя змінює частіше та й закон цієї справи не нормує за вийнятком випадків очевидної образи честі. Народ зате прозиває прізвищами, які тільки йому подобаються й спадають на думку.

звертає особливу увагу дослідників на цікаве явище, що поодинокі господарства в самому селі, себ-то т. зв. обістя (з усіма їхніми складовими частинами, домом і забудованнями, городом і садом, деколи лукою) мають протягом довгого часу свої окремі назви. Ще звичайне явище є назва господарства від кожногочасного власника. Та цікаве й складне по своїй суті явище є, на Відаєвичеву думку, другий тип господарства на селі з постійною назвою без огляду на зміну власників. Що правда, буває й так, що є родини з такою самою назвою, але одно не покривається з другим, себ-то родини не працюють по тих господарствах, які мають їхні назвиська. В інших випадках навпаки — народ називає родини, які мають свої офіційні назвиська, назвою господарства, утвореною від одного з колишніх його власників. Мало того. Не раз назву господарства творено не від назвиська, а від прізвища й від того прізвища називано згодом уже й власників господарства.

Праця Ю. Відаєвича спирається на метрикальному матеріялі — ймен, назвиськ і прізвищ одного села й можна гадати, що сама праця має випадковий характер, тоб-то: обізнався автор при нагоді з метриками бішецької парохії та й оголосив із цього приводу окремою книжкою свої історично-ономастичні міркування, щоби матеріял не загинув дурно для науки. З цього приводу не можна б дорікати авторові. Але його дослід ледві чи має характер випадковости, бо автор писав і інші праці з історії названого села й зазначає зрештою на початку розвідки, що метрикальні книги ще не експloatовані в науці й треба зібрати як-найбільше потрібних спостережень. Це викликає в нас побоювання, що автор у плануванні своєї науково-дослідчої роботи взяв за підставу вузько-стаціонарний спосіб досліджування метрикальних книг. Про доцільність такого вузького досліджування можна сумніватися. Річ у тому, що метрикальні книги одного села дають занадто мало матеріялу для загальних висновків або радше сказати, на такі висновки зовсім не дають підстави. За-для цього найкраще підходить для одинокого дослідника стаціонарно-порайонна робота, себ-то підсумки на підставі матеріялу більшої кількості сусідніх сіл або й однієї компактної географічної чи адміністраційної одиниці (як повіту, району). Знов-же для більшого числа дослідників — експедиційний спосіб, що, на жаль, не завжди можливе. Тут справа зовсім инакша, як тоді, коли порівнюємо якийсь загально-поширений і відомий інститут одного народу. Матеріялу метрикальних книг іще майже ніхто не торкався і треба його насамперед зібрати та розробити по окремих частинах етнографічної маси. Тимчасом Ю. Відаєвич декілька разів ставить побіч із фактами східньо-галицького села відірвані аналогічні або знову до певної міри відмінні факти з далекої Великопольщі або Помор'я. На мою думку, далеко доцільніше було-б простежити цілий комплекс сусідніх сіл. Автор неначе вириває матеріял з галицького села й намагається пов'язати його з іншими польськими, очевидно тому, що він зачепив матеріял, який походить з римо-католицької парохії. Тимчасом не кожного римо-католика можна вважати за поляка, а матеріяли з римо-католицького села східньої Галичини ще не мусять давати дослідникові уявління про чисті форми елементів польського побуту й культури. Така постановка досліду була-б безперечно помилкова. Що правда, колонія римо-католиків і поляків у Бішу сягає XV століття й Ю. Відаєвичеві відомий навіть фундаційний акт на костел із 1433 р. Та в цьому-ж-таки селі велика більшість населення це українці греко-католики та й узагалі великий відсоток із-поміж т. зв. поляків по селах західньо-українських земель це українці римо-католицького обряду. З цим кожний дослідник мусить

рахуватися. По-друге, не тільки римо-католики, але й чисто-польські колонії перебувають серед основної маси українського населення, а це безперечно не залишилося без наслідків, хоч-би взяти тут на увагу більшу близькість економічних і географічних умов життя сусідніх сіл, ніж сіл н. пр. східньо-галицького та великопольського. Послідовно не можна досліджувати ніяких питань з історії, побуту, звичаєвого права й взагалі культури тих польських островів, одірвано від історії й культури основної етнографічної маси, принаймні дооколичньої. Мені особисто відомо, що такі самі й подібні явища, про які згадує Ю. Відаевич, є в дооколичніх селах. Один приклад — із недалекого від Біща села Конюхів. — Є там одно біля одного два господарства: одно Василя Процева, друге Івана Кубая. Але в селі на родину Василя Процева ніхто не каже Проців, але Кубай. Знов-же на диво Івана Кубая не називають Кубаем, а Байлигою. Знов-же Кубаїв іще з іншого господарства називають Соколиками. Є в цьому-ж селі й не одна родина й не одно назвисько, про які згадує Ю. Відаевич у своїй розвідці (н. пр. Литвини, Худики), та вони не завжди римо-католики, а українці греко-католицького обряду. Тимчасом Ю. Відаевич, коли й притягає які прізвиська та назвиська з дооколичніх сіл, то бере їх із сіл приналежних до римо-католицьких парохій, не достерегаючи, що викроїти з основної української етнографічної маси римо-католицький матеріал і пришити його до чисто-польського не пощастить та й не доцільно, не простеживши історичних звязків і впливів на цей матеріал основної маси. Все те являє собою чи не найдужчий аргумент за комплексування матеріалу за стаціонарно-порайонним способом досліджування (в даному випадкові метричального матеріалу). Шановний автор частинно вагу цього зрозумів, користуючись метриками також і місцевої уніятської парохії Біща та Поручина. Але коли ш. автор гадає на дальше поширити свої досліді, то не зможе він повищих питань узагалі спускати з ока без шкоди для науки. Це й причина, що наслідуюся на це все звернути його увагу.

Крім тих загальних зауважень, що стосуються до цілої розвідки, я зупинюся зокрема над питанням, яке випливає з третього розділу розвідки про назви господарства: чому господарство називається іменем або назвиськом (прізвиськом) одного з попередніх колишніх власників?

На мою думку, це можна пояснити двояко. Перша можливість це та, що люди просто звикли називати якесь господарство тією назвою. І хоч-би власник помер або продав його комусь іншому, то як довго живуть іще ті люди, які господарство називали назвою попереднього власника, так довго вони звикши називають його так само дальше та передають цю назву своїм найближчим молодим нащадкам. Тимчасом старі вмирають, а наступне молодше покоління в щоденних особистих і самостійних взаєминах із новим власником господарства знає, що власник є, напр., Худик або Болюха й тому називають господарство новою назвою.

Інша причина, якою мабуть можна пояснити це явище, корениться в умовах колонізації та формах землеволодіння XV—XVII вв. Хліборобські оселі XV—XVII вв. (дворища, „деревні“, села), до певної міри подібно як і колись початкові форми староукраїнського осілого життя — „весі“, повстали й розвивалися так, що довкола „дому“ (чи „диму“) основної родини розбудовувалися нові родини нащадків у більшому чи дальшому віддаленні відповідно до географічних умов, маючи свої земельні паї в спільній землі. Коли віддалення між поодинокими дворами було більше, вони мали свої окремі назви, утворені звичайно від імени батька, як голови господарства. Кожний такий двір виступав як окреме господарство. Наділи паїв ішли не на окремі особи, а на господарства

в рамцях кожночасного землеволодіння цілого поодинокого покоління (stirps). Поділ землі відбувався за клинвою системою¹⁾ так, що кожен двір-господарство мав свій пай у кожному клині та в кожній ґрунтовій зміні²⁾.

Отже не тільки в самому селі, але й на полях селянин натрапляв на окремий земельний пояс — пай двору, пай окремого господарства. Господарство двору розпадалося і надалі й виділювало з-поміж себе нових господарів. Та доки не було повного роздроблення й нового переділу колишньої основної землі з дворового господарства, його називано попередньою назвою колишнього голови-господаря й таким способом наче-б уважано всю колишню землю господарства й обістя за ту саму окрему господарську цілість, об'єднану колишньою назвою, хоч-би навіть шляхом купівлі, або через одружіння головне обістя перейшло в руки власника з іншим назвиськом чи прізвищем. У таких і подібних випадках ледві чи була життєва потреба змінювати й назву господарства до якої привиклося.

Тим більше могла залишитися традиція цього, коли взяти на увагу, що в XV—XVI ст. такі поодинокі двори (господарства) нерідко утворювали окремі оселі з окремими власними назвами. Послідовно — через дальший розвиток ці основні двори могли зіллятися в одну оселю, задержуючи свої назви.

Висовуючи можливість такого пояснення, хочу відзначити, що коли взагалі можна шукати причини обговореного явища глибше, як у звичайній звичці, то її треба шукати в умовах землеволодіння. Зрештою це ще треба уважніше дослідити.

Безперечна заслуга Ю. Відаєвича в тім, що він ставить це питання й старається навіть збагнути остаточні межі стійности та тривкості цього явища. У випадках, наведених у розвідці, він простежив, що окремі господарства, принайменше протягом одного століття відстоюють свою колишню назву. Назначити „максимум“ стійности господарських назв треба на підставі матеріялу з більшої кількості сіл. Ю. Відаєвич думає, що вона не довшя як півтора або два століття. Коли теперішні назви сягають у глибину XVIII-го віку, то напр. на початку XIX в. не доходили правдоподібно далі, як до початків XVII в. Це Відаєвичеве спостереження дослідники давніх актів повинні мати на увазі. Та мені здається, що в цій справі чим далі в глибину віків, тим консерватизм більшає, форми господарства тривкіші, а послідовно й самі максимальні межі будуть тим довші, чим далі в глибину віків.

Вкінці я принагідно торкнуся ще самого джерельного матеріялу розвідки як такого.

Метрикальні книги є насамперед вимовним доказом юридичного значіння імен, назвиськ і прізвищ, бо, коли-б не було колізій прав і обов'язків, то не було-б, може, й метрик.

Якже давно почалися метрикальні записи? Треба гадати, що взагалі першою організацією, яка почала докладно обчислювати своїх членів, була Церква. Вона нормувала багато справ, у цьому числі цілу низку родинних і за-для цього — такого обліку безперечно потребувала. Згадати-б тут хоч-би потребу скласти родовідне дерево, щоб вивчити, чи немає перешкод до одружіння.

¹⁾ Від слова „Клин“.

²⁾ Докладніше про це в працях Єфименкової: „Крестьянское землевладѣніе на крайнемъ сѣверѣ“; її-ж „Дворищное землевладѣніе“; її-ж „Арханческія формы землевладѣнія у славянъ и германцевъ“ з приводу праці Meitzena про форми розселення у слов'ян, германців, кельтів, фінів, і и.

Як-раз слово метрика (латинське *matricula*, ae) і визначає „спис“. Мені здається, що метрикального матеріалу не використовував іще ніхто для ширших історично-юридичних дослідів і тому на цьому місці я хочу назначити для історика українського права головні передумовні та орієнтаційні точки для такого використання метрикального матеріалу.

Метрики запроваджено в Церкві від найдавніших часів і мали вони різні форми, прим. спис оглашених, хрещених, диптихи, померлих, і т. п. Проводити метрики було й правом і обов'язком парохії. Тридентський собор і згадує про метрикальну книгу народжених, як про факт прийнятий; наказує проводити книги вінчань (засідання XXIV, гл. 1, 2 — *Registrum contrahentium matrimonium i registrum baptisatorum*). Як треба проводити книги — це нормує для католицької церкви *Rituale Romanum* Павла V. Tit. X, гл. 2 і д. В Польщі роблено метрикальні вписи від XVI століття. Мабуть посувався цей звичай із заходу й чим далі на схід, тим пізніше його запроваджено.

На Україні метрикальні книги запровадила постанова Київського собору 1646 р., а мітр. Петро Могила подав наприкінці 1-ої частини великого Евхологіону приписи як їх проводити. Яке значіння ті приписи мали й для Галичини, важко так зразу рішити, бо галицькі українці львівської діоцезії відновили коло 1700 р. взаємини з Римом, прийнявши тоді унію. Але можливо, що діяв там вплив Евхологіону, бо Синод замойський 1720 р., а так само львівський 1821 р. наказали подібно, як це було в Евхологоні, проводити 1) книги народжених і миромпомазаних, 2) книги вінчаних, 3) книги померлих і похованих і 4) ключ до всіх книг, — у деяких питаннях для історика права чи не найціннішу книгу т. зв. *status animarum*, складений за числами домів по селах; менше значіння має мабуть ключ до метрикальних книг по містах т. зв. *index animarum*, бо його складається не за числами домів, а як спис в алфавітному порядку осіб, на яких натрапляється в метриках. У цілій-же Австрії Йосиф II патентом із 20 лютого 1874 р. приписав, що кожен парох має проводити метрикальні книги 1) народжених і хрещених, 2) повінчаних, 3) похованих, — бо він найкраще може це виконати. Отже *status animarum* для держави не був обов'язковий¹⁾.

На Угорщині арт. XXXIII з р. 1894 закону про державні метрики доручає проводити метрикальні метрики цивільним урядовцям (отже й на Закарпатті).

Це що-до західніх земель та Наддніпрянщини.

На Московщині перша постанова, щоб проводити по приходях (парохіях) книги, для запису хрещення, шлюбів і померлих, — стосується до Собору 1666 р. Однак завів їх властиво своїм указом Петро I (14 квітня 1702 р.) (Полн. Соб. Зак. IV 1908), а загально поширено цей указ новим із 16 липня 1722 р. (Полн. Собр. зак. VI 4052). Форму записів і книг установлено 20 лютого 1724 р. (Полн. Собр. зак. VII 4480—86).

Я вмисне зупинився докладніше над тими датами через те, що тільки в їх межах можна користати з метрикального матеріалу й це історик права повинен знати для орієнтації.

¹⁾ Про це все та дальше див. Др. Василь Масцюх, Церковне право супруже, — розділ про метрикальні книги ст. 497—537, вид. у Перемишлі 1910; дещо у Відавнича ст. 2—4; також П. В. Верховський, Э. А. Г. С. — Зачем записывают браки, разводы и прочие акты гражданского сосюяния. Ленинград, Госиздат 1926, ст. 114—117.

По-друге, з усіх тих приписів пробиваються ті цілі, що за-для них видано приписи про метрики. А саме вони й визначають і ту частину змісту метрикальних записів, яка тепер може стати матеріалом для історика права.

З невеличкої літератури про значіння метрикальних книг, я, на жаль, користати не можу, задля її відсутности (Відаєвич покликується м. и. на розвідку Добровольського п. з. „Znaczenie metryk Kościelnych dla badań naukowych“, — Roczni. Tow. Heraldycznego r. 1920 str. 90—110), а що найважливіше для нас, не знати, оскільки ця невеличка література порушує історично-правове значіння метрик. Тому на цьому місці я висловлю кілька особистих думок, де, та в чому метрикальні записи можуть бути цінні для історика права, не кажучи про їхнє значіння для канонічного права та його історії, бо що-до цього то справа менше-більше ясна.

Що-ж до галузей громадянського права, то головне значіння метрик для нього випливає з того, що парохі провадили метрики, не тільки для потреб церкви, але як державні урядовці, а виписи з метрикальних книг мали значіння урядового документу. Через це книги прошивали та пропечатували представники державної влади. Одна тільки status animarum (у містах index animarum) не була властивою урядовою книгою. Її навіть не пропечатувано урядово, а служила вона парохіві до помочи, як ключ до всіх метрик. Не зважаючи на це, status animarum має чималу вартість для наукових дослідів. У ньому списувано мешканців сільських громад за числом (Nr.) дому так, як у якому домі (хаті) хто жив. Через та status animarum є цінний матеріал для дослідів про т. зв. мною „домові господарські спільноти“ та над питаннями зв'язаними з цим¹⁾.

Із метрик узагалі можна видобути допоміжний матеріал для прослідження історично-територіяльного розмежування політичних громад. У метриках обов'язково зазначувано приналежність особи до громади. А хоч територія політичних громад не завжди складалася з однієї оселі та й не завжди парохія була та сама, що й політична громада, але не рідко бувало в деяких періодах саме так. У кожному разі з метрик можна визначити приналежність хуторів і невеликих однодомових осель до тієї чи іншої політичної громади; вони дають також малюнок поділу більших осель (міст) на адміністраційні окремі дільниці, які колись могли бути і самостійними оселями-громадами. Додати-б іще до того, що юрисдикція пароха не поширювалася по-за межі його парохії й тому всі вписані це здебільша однопарохіяни, а коли парохія відповідала громаді, то й одногромадянам.

Цінний матеріал міститься в метриках для пізнання поодиноких верств і станів, населення як і релігійних визнань, бо все те там записувано. Записуючи більшого землевласника, вписувано й назву його реальности (напр. в Австрії в книгах померлих). Наслідком цього всього й подібного — витяги з метрикальних книг служили як доказ у справах майнових, споріднення, посвоячення та військових. Записувано там деколи також вироки суду, переписуючи або переказуючи їх зміст. Роблено вписи в справах про правесність і неправесність народжених, про розводи та сепарації від стола й ложа, про уневажнення одружіннів, також in foro civili. Смерть, похорон, визнання судом за померлого, рішення судової влади про ексгумацію похованого; усинівлення, одержання й позбавлення шляхетства, зміна назвиська та ймення на підставі рішення

¹⁾ Прінагідно зазначаю, що цей термін ставлю замість терміну „задруга“.

державної влади; вкінці натуралізація громадян — усе те для деяких століть і десятиліть залишило в метриках свою відбитку та слід. Із записів і аднотацій у метриках можна навіть стежити, як розвивалися взаємини держави до Церкви.

У випадках, коли якісь частини метрик загинули або були пошкоджені, а копій не було, то ті частини відтворювано деколи додатково через переслухання свідків або на підставі інших грамот, напр. судових протоколів при розправах і опіках¹⁾.

Все те юридичні дії та чинності, які залишали в метриках свій слід.

Матеріал метрикальних книг має для дослідів над питаннями з новіших часів може здебільша допомічну вартість, бо є багато інших актів розпоряджень державної влади, на підставі яких різні питання можна простежити. Однак чим давніших часів торкаються метрики, тим цінніші вони для дослідника.

Тому й історик права в не одному питанні мусить мати цей матеріал на увазі, дарма що праця над ним вимагає муравлиної пильності та витриманості²⁾.

Петро Сосенко.

В. И. Веретенников. *К вопросу о построении истории учреждений.* (Из опыта изучения учреждений России XV—XIX веков). Наукові записки науково-дослідчої катедри історії української культури. Харків, № 6, с.с. 15—25.

Коротка, але змістовна стаття проф. В. Веретеннікова, вміщена у VI книзі харківської катедри історії української культури (юбілейному збірнику катедри, виданому на пошану її керівника

¹⁾ Порів. зазначуваний уже розділ про метрики в праці Масцюха.

²⁾ Метричних книг із давніших часів заховалося мало, — принайменше в архівній евіденції. Що-до східньо-українських земель, то в київському центральному архіві давніх актів є такі книги з метричними записами: Ч. 434 реєстр метричних записів про хрещення в Київ. воеводстві з другої пол. XVIII в.; явки уніятських (греко-католицьких) метричних книг Ч. 4088 Кам'янецького деканату за рр. 1764—1783; Ч. 4091 Китайгородського; Ч. 4092 Городецького за 1765—1783; Ч. 4093 Гусятинського (1764—1783); Ч. 4094 Смотрицького (1764—1783); Ч. 4095 Сатанівського (1764—1783); Ч. 4096—4097 Солодковецького (1764—1784), Зіньковецького Ч. 4090—4099, 5528 (1764—1783) та Ч. 5535 (1784—1790); явка перед лятичівським (летичівським) гродським урядом метр. книг про хрещення дітей дворянських уніят. обряду в Захаровецькій й Крачківській парохіях і в Проскурівському та Зіньковецькому деканатах за 1768—84 під ч. 5530—5532, а під Ч. 5536 і 5534 поповецького уніятського приходу за рр. 1767—1775 і 1748 (чи 1784) до 1789. З латинських (римо-католицьких) приходів: Тинненського (р. 1765—82), Куманівського Ч. 4075, Гродецького Ч. 4077, Залісецького Ч. 4078, Черчецького Ч. 4079—4080 і 4109 (за р. 1767—1790), Чернокозинецького Ч. 4081, 4102, 4106, 4112 (за 1764—1790); Камосинського Ч. 4082; Сокульценського Ч. 4083, Мукаровецького Ч. 4084, Сказинецького Ч. 4085, Орининського Ч. 4086—4100, Тарнорудського Ч. 4087; Кам'янецького уніят. деканату Ч. 4075, 4089, 4090 (за рр. 1764—1783) — всі-ж повищі неозначені роком — за рр. 1764—1791; Кам'янецького катедрального костела за р. 1764—1791 ч. 4076, 4087, 4099, 4103, 4105, 4107, 4108, 4110; ексерт метрич. записів сатанівського костела за 1786—1790 під ч. 4111; орининського за 1785—87 р. під Ч. 4104; Гусятинського за 1763—1778 під Ч. 4114; явка копії метрич. дворянської книги про хрещення, шлюби та похорони збржиського костела р. 1782—91, Ч. 4113, Лятичівського повіту р. 1782—91, Ч. 5527; Копайгородського прихода Ч. 5527 (р. 1770—83), Снитківського прих. Ч. 5529 (р. 1764—83); Шаргородського латин. прихода Ч. 5533 (р. 1787—89); список померлих у 1770 р. в м. Проскуріві та їх майна під Ч. 5749; що-до жидів: поголовний спис кагалів Лятичів. повіту за 1784, 1787 рр. під Ч. 5525 і 5650; такий-же спис із Київ. воев. за 1780-ті роки під Ч. 429; в Овруцькому та Житомирському повітах за 1778 р. Ч. 405.— Всі метр. книги парохій римо-католицького обряду писані латинською мовою, а греко-католицького обряду польською та українською. (Див. Список актових книг Київського центр. архіву давніх актів).